

THE CRITERIA OF DETERMINATION OF A LANGUAGE AUTONOMY

Liliana Botnari

PhD, Head of Institute of Romanian Philology "B.-P.Hasdeu", Moldova

Abstract: A language becomes valuable and important through the community who speak it. It represents a part of their identity as a people, a part of the treasure transmitted from generation to generation. Throughout history, any linguistic community goes through different stages of evolution that can divide or unite its members, depending on geographic, social, political or other factors. All these metamorphoses can generate the fragmentation of a language into dialects, languages or autonomous languages. The linguists and the dialectologists have fixed a set of criteria that serve as a basis for determining the degree of similarity or difference between a language and one of its varieties, in order to certify the autonomy of a language.

Keywords: variety, autonomous language, common language, linguistic criteria, extralinguistic criteria.

Determinarea caracterului de dialect sau limbă independentă pe care îl are un anumit idiom poate fi efectuată în baza unor criterii acceptate, în mare parte, de către toți lingviștii dialectologi, acestea fiind de două tipuri: *criteriile lingvistice* sau structurale (Coșeriu, 1993, p. 62) – ce țin de structura intrinsecă a sistemelor lingvistice, de gradul de asemănare dintre sistemele lingvistice și *criteriile extralingvistice*.

Procesul de fragmentare a unei limbi în numeroase dialecte și graiuri este o dovadă sigură a unei diviziuni preexistente, existente sau ulterioare a unei comunități lingvistice, iar nonfragmentarea, dimpotrivă, este un indice al omogenității unei populații vorbitoare a unei limbi.

În accepția lui A. Turculeț (Turculeț, 2002, p. 5), dialectul reprezintă „prima subdiviziune teritorială a limbii comune, caracterizată printr-un sistem de particularități specifice (mai ales, fonetice și lexicale), care îl deosebesc de alte unități învecinate și înrudite.

Dialectul nu are o existență concretă, fiind o entitate abstractă; cineva nu vorbește „dialectul dacoromân” sau „dialectul aromân”, ci, atunci când utilizează o variantă locală a limbii, vorbește o varietate concretă a unui dialect.” Astfel, nu există nicio societate și niciun vorbitor care să utilizeze un dialect în formă pură, ci doar o varietate a respectivului, care diferă prin anumite particularități, trăsături de alt dialect sau subdiviziune mai inferioară, ca poziție, a limbii comune. Graiul constituie unitatea lingvistică minimală, care nu se mai divizează în alte componente regionale, dispunând de un ansamblu de trăsături specifice subordonate unui dialect.

Cercetând dedesubturile distincției dintre limbă și dialect și dialect versus grai, Julien Pons (Pons, 2007) susține că: „distincția (care este geopolitică) dintre grai și dialect, în sincronie, este oarecum de același ordin ca cea dintre o celulă și un organ, iar distincția (la fel, geopolitică) dintre dialect și limbă este comparabilă cu cea care distinge un organ de o ființă vie (complexă)”. În concepția autorului, graiul este o subunitate inclusă în altă subunitate mai largă – dialectul: mai multe graiuri formează un dialect, iar mai multe dialecte constituie un „organism” – o limbă. Dacă reflectăm din punct de vedere anatomic asupra afirmației lingvistului francez, J. Pons are dreptate, însă, din punct de vedere semasiologic, o limbă nu este „o ființă vie”: niciun membru al unei comunități lingvistice nu vorbește întotdeauna o unică varietate de limbă, mai ales cea standard, care, cu toate rigorile și normele, nu apare

decât în scris, după cum afirma și Eugen Coșeriu (Coșeriu, 1993), raportându-se la marele dezavantaj al limbii funcționale, „orice vorbitor cunoaște mai multe limbi funcționale din propria limbă: cunoaște cel puțin un dialect în mod activ și alte dialecte ale aceleiași limbi, într-o formă mai mult sau mai puțin pasivă sau, uneori, chiar și în sens activ; cunoaște mai multe stiluri de limbă, căci acestea depind de circumstanțele vorbirii”. Fiecare vorbitor cunoaște cel puțin un dialect sau un sociolect, aceasta fiind varietatea „vie”, funcțională.

În lucrarea „Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică”, Eugen Coșeriu, cercetând opoziția dintre „limbi” și „dialecte”, observă că, de fapt, între aceste două entități există „o diferență de statut istoric: un „dialect”, fără a înceta de a fi în mod intrinsec o „limbă”, este considerat ca subordonat altei „limbi” de rang superior. (...) Termenul de dialect, în măsura în care se opune celui de limbă, desemnează o limbă minoră care se distinge în cadrul (sau este inclusă) unei limbi majore, care este o limbă istorică (un „idiom”)” (Coșeriu, 1994, p. 95). În accepția lingvistului, limba istorică este o familie mare, care include dialectele – familii mai mici, membri ai familiei mari, limba istorică nu este una funcțională, „vie”, ci poate funcționa, „ trăi ” doar prin varietățile sale vorbite, care sunt varietăți ale aceleiași limbi istorice. Limba istorică reprezintă arhitectura limbii: variabilitatea acesteia în funcție de factorii geografici, sociali și contextuali, procesul de formare și de evoluție, pe când limba utilizată propriu-zis într-o comunicare, într-un anumit spațiu sau grup social, este limba funcțională.

Atunci când această delimitare istorică nu este evidentă, dialectologii trebuie să găsească alte criterii valabile, în baza cărora ar putea să determine autonomia unei limbi sau relaționarea acesteia altei limbi.

Unul dintre criteriile extralingvistice propus de către Coșeriu este *criteriul inteligibilității reciproce* sau, cum îl numește autorul, „criteriul înțelegerei”: „dacă îl înțeleg pe celălalt, dar înțeleg că nu e de aici, atuncea vorbim graiuri diferite; dacă îl înțeleg cu o anumită greutate, atunci înțeleg sensul unui discurs al lui în întregime, vorbim două dialecte; dacă nu îl înțeleg deloc, vorbim limbi cu totul diferite” (Coșeriu, 2001). În continuare, autorul menționează că acest criteriu nu se aplică de cele mai multe ori, fiindcă există limbi între care înțelegerea reciprocă este perfectă, de exemplu, între limbile scandinave, în general, și, dimpotrivă, există dialecte între care înțelegerea nu e deloc posibilă: între siciliană și piemonteză nu este niciun fel de înțelegere reciprocă, deși sunt dialecte ale limbii italiene. Pornind doar de la acest criteriu, încă nu putem afirma că avem două limbi diferite sau o limbă-sursă și un dialect/grai al acesteia.

E. Mayr (Mayr, 2001, apud. Glessgen, 2014, p. 52) afirmă că, precum speciile (plante, animale) sunt separate exclusiv la nivel spațial, astfel și limbile: atunci când o limbă este vorbită în „*locuri distincte, fără vreo legătură strânsă între cele două*”, acea limbă se divizează, formând două limbi autonome. Considerăm că acest criteriu extralingvistic, pe care îl vom numi în continuare *criteriul de distribuire teritorială a unei limbi*, este unul iregular și incomplet, căci o comunitate lingvistică ce este scindată în două doar din punct de vedere teritorial, geopolitic, nu formează imediat două comunități lingvistice distincte, ci doar atunci când este demonstrată, prin cercetări lingvistice și probe concludente, devierea considerabilă a unei varietăți de la limba-sursă.

Cercetând același subiect, lingvistul Ralph Penny observă, la rândul său, asimetria și iregularitatea criteriilor, dacă acestea sunt luate în mod singular drept bază de determinare a gradului de similitudine sau diferență dintre două idiomuri. Profesorul englez propune încă un criteriu de natură lingvistică: „Ceea ce adesea stă la baza clasicei păreri că o limbă A și o limbă B sunt entități separate este faptul că aceste două „limbi” au *sisteme ortografice distincte*, într-o concepție mai generală, o anumită varietate de limbă nu poate primi statutul de „limbă” decât dacă aceasta este o varietate care apare în *formă scrisă*” (Penny, 2003).

Astfel, Ralph Penny consideră că orice limbă – idiom autonom – trebuie să aibă o formă scrisă, să fie standardizată. Nu poate fi considerată o limbă orice grai vorbit, care nu are o gramatică, care nu este utilizat, normat și oficial, sub aceeași formă în scris, care nu are o arie de extindere, de uz și prestigiu mai largă.

De aceeași părere este și autorul columbian José Joaquín Montes, care, citat de către Julien Pons, definește o limbă prin „autonomia sa normativă, având un sistem de norme independent de oricare altul, specific și propriu, și nu își ia normele din alt sistem lingvistic-idiomatic”. (Montes, 1988, apud. Pons, 1988, p. 218). Lingvistul Julien Pons completează cu alte criterii necesare pentru ca o limbă „să se desprindă” de o limbă-sursă: *independența națională*; în acest context, cercetătorul aderă la părerea lui Ralph Penny referitor la „impotența” funcțională a unui singur criteriu, reiterând că doar această condiție, fiind îndeplinită, nu este suficientă pentru a declara existența unei noi limbi, cu propriul epicentru geolingvistic – o țară care pretinde că vorbește o limbă alta decât limba-sursă trebuie să devină mai puternică, mai influentă pe arena națională și să aibă normă și standardizare diferită de limba-sursă.

Considerăm că nici acest criteriu nu este unul solid, or, Statele Unite ale Americii are independență națională, are o importanță politică impunătoare, însă americana mai rămâne o varietate a limbii engleze, limbă vorbită, de altfel, sub diverse forme în Marea Britanie și Irlanda, Statele Unite, Canada engleză, Australia, Noua Zeelandă, în unele țări ale Africii de Sud, Bahamas, Jamaica, Trinidad, Guyana etc. Aceeași situație incertă se atestă și în cazul limbilor: portugheză – vorbită în Portugalia și Brazilia, germană – Germania, Austria, Elveția etc., franceză – Franța, Elveția, Canada etc., spaniolă – Spania, America spaniolă. Majoritatea statelor își au propriile lor limbi naționale, însă identificarea limbii și a națiunii nu este o lege universală. Lingvistul francez Daniel Baggioni (Baggioni, 1997) postula distribuția limbilor pe arena internațională sub diverse variante în următorii termeni: „două state europene au câte o limbă națională unică pe care o împart cu câte un alt stat din lume (Olanda, Spania), patru posedă câte o limbă națională unică pe care o împart cu alte state europene (Germania, Austria, Italia, Olanda) și două au câte o limbă unică pe care o împart cu alte state din Europa și din lume (Franța și Marea Britanie). Aceasta nu-i împiedică pe germanofonii din Germania, Austria, Belgia, Elveția, Luxembourg și Liechtenstein să recunoască unicitatea limbii germane, fără a nega existența diferitor dialecte locale”.

Un alt criteriu, susținut de marele lingvist francez Antoine Meillet (Meillet, apud. Coșeriu, 2001), este cel al *conștiinței vorbitorilor* – ce cred aceștia despre limba pe care o vorbesc (probabil, în baza acestuia se fac atâtea sondaje în Republica Moldova) – criteriu diferențiat, de altfel, și de către Eugen Coșeriu – „criteriul sociocultural al comunităților, adică al convingerilor vorbitorilor”. Vorbitorii unei limbi sunt conștienți că vorbesc aceeași limbă, că sunt un popor, însă conștiința poate fi modificată, poate fi alterată, căci vorbitorul „nu este un lingvist sau poate fi un lingvist foarte prost” consideră autorul român. Conștiința vorbitorilor este destul de ușor influențabilă, mai ales printr-o glotopolitică bine pusă la punct, vorbitorii își pot pierde conștiința propriei identități istorice, fapt demonstrat de-a lungul timpului și istoriei.

Dacă e să ne orientăm spre arealul rus de cercetare, opinii similare întâlnim la V. A. Plungyan (Плунгян, 2010) care, printr-un dialog imaginar cu cititorul, îi adresează acestuia un șir de întrebări-provocare, la care însuși oferă răspunsuri. Din acest „dialog” desprindem câteva criterii, pe care le-am depistat anterior și la alți lingviști, a căror valabilitate este refutată din start de către autorul rus: *criteriul inteligibilității reciproce*; drept argument, autorul menționează că rușii îi înțeleg foarte bine pe beloruși și chiar pe polonezi, aceștia având alte limbi de comunicare decât rusa, iar un locuitor din capitala Chinei, Beijing (Pekin), auzind limba vorbită de către un chinez din partea sudică a țării, ar putea să nu deslușească

nici măcar un cuvânt, și totuși, în acest caz, este vorba despre dialecte ale aceleiași limbi. În acest context, lingvistul deduce: „În China, nimeni nu consideră că avem de a face cu o „limbă pekină”. În continuare, Plungyan V. A. se referă la *criteriul de distribuire teritorială a unei limbi* și, pentru a combate funcționalitatea acestuia, amintește că în Austria se vorbește un dialect al limbii germane, iar în Brazilia – un dialect al limbii portugheze sau, cum îl numește autorul, „variante braziliană a portughezei” și „cu atât mai mult nu există limbi australiană, canadiană, americană ș. a., ci doar varietăți ale limbii engleze în aceste țări”, unele dintre ele, amintim noi, aflându-se chiar pe continente diferite.

Pentru V. A. Plungyan, *criteriul* esențial de determinare a autonomiei unei limbi este cel al *conștiinței vorbitorilor*, care prevala și la A. Meillet. Autorul rus consideră că lingviștii care cercetează limbile și dialectele acestora trebuie să se axeze mai ales pe conștiința vorbitorilor, or, fiecare membru al unei comunități este, susține autorul, conștient de identitatea sa. Cu toate acestea, lingvistul nu neagă influența pe care o poate avea statul ca putere politică în omogenizarea și uniformizarea unei limbi sau în diversificarea și dispersarea acesteia în dialecte, „limbi autonome în devenire”. Dacă e să ne referim la afirmațiile romanistului R. G. Pietrowski, acesta vine cu reflecții similare: „în procesul de raportare a două realități lingvistice strâns înrudite (limbaje) la categoria limbilor distincte, la cea a variantelor naționale sau a dialectelor, facem apel nu atât la motivele lingvistice, cât la cele cultural-istorice, uneori politice, inclusiv la opinia evaluativă a vorbitorilor limbii respective, cât și la opiniile lingviștilor”, din care cauză aceste aprecieri „sunt deseori subiective și înșelătoare” (Baharu, 2017, p. 51)

Anatol Eremia (Eremia, 2012, p. 138-144), în cadrul Colocviului Internațional *Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan* din 2011, repera un set de factori care contribuie și chiar permit consolidarea societăților civile din țările baltice: - politica consecventă promovată de autoritățile statale pentru prosperarea națiunii și încadrarea grupurilor alolingve minoritare în societatea unitară a statului; - conștiința de neam și de țară suverană și independentă împărtășită de întreaga populație; - lipsa unor forțe active și grupări vădit opoziționiste, a unor situații destabilizatoare, care ar genera dezordinea și conflictele în societate; - nivelul de cultură net superior. Observăm că primul factor menționat este cel de ordin politic, or, anume statul este forța care poate construi sau menține o comunitate socială, culturală și lingvistică unitară, care poate asigura securitatea de orice ordin a acesteia sau care, intenționat, poate distorsiona conștiința națională a poporului, poate reprograma sentimentul de apartenență socială a locuitorilor.

Din cele expuse anterior, se observă lesne că nu poate fi stabilită decât parțial supremația unui criteriu asupra altuia, părerile lingviștilor coincidând uneori sau separându-se. Considerăm totuși că unicul criteriu care funcționează și este absolut obligatoriu în delimitarea unei limbi istorice cunoscute este *existența unei limbi comune*: „acolo unde există o limbă comună, pe deasupra diferențelor dialectale, atunci toate formele care seamănă mai mult cu această limbă comună decât cu orice altă limbă, împreună cu limba comună, (...) sunt atribuite aceleiași limbi istorice. Deci, nu e vorba de limbi care se aseamănă sau nu se aseamănă, ci de o anumită limbă comună [koine dialektos]” (Coșeriu, 2001).

În concluzie, reiterăm că delimitarea unei limbi ca fiind autonomă este o sarcină destul de anevoioasă, care necesită a fi efectuată cu seriozitate de către specialiști, însumând toate criteriile enumerate, care, de sine stătătoare, sunt inconsistente și chiar pot induce în eroare. Constatăm, cu regret, că principiul repartiției naționalităților în funcție de idiomul vorbit devine o concepție politică dominantă a secolului XXI, o demență ce „hrănește” multilingvismul, o renunțare treptată la caracterul omogen și integru al limbilor deja existente și o încurajare a formării unor noi limbi – proces, de altfel, inevitabil, dar care, în mod firesc, numără ani și secole – limbi care nu întrunesc decât parțial și sporadic criteriile enumerate

anterior, care nu sunt realmente altceva decât niște dialecte sau graiuri, printre acestea enumerându-se și așa-zisa „limbă moldovenească”.

BIBLIOGRAPHY

- Baggioni, Daniel. *Langue et nations en Europe*. Paris: Payot. 1997.
- Bahnaru, Vasile. *Limba română în Basarabia postbelică*. Chișinău: Pro Libra. 2017, p. 51.
- Coșeriu, Eugen. „*Limba istorică*” și „*dialect*”. În *Fonetică și dialectologie*, XII. București: Editura Academiei Române. 1993, p. 62.
- Coșeriu, Eugen. În comunicarea „*Limba istorică*” și „*dialect*” publicată ulterior în culegerea *Fonetică și dialectologie*, XII, Editura Academiei Române. 1993.
- Coșeriu, Eugen. *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*. Chișinău: Editura „Știința”. 1994.
- Coșeriu, Eugen. *Politici lingvistice*. În Conferința susținută de Profesor Doctor Eugen Coșeriu la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului, ediția a VI-a, Suceava, 20 octombrie 2001. <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&printversion=1&n=2755>
- Eremia, Anatol. *Pledoarie pentru limba română*. În Colocviul Internațional Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan, 10-11 noiembrie 2011. Chișinău. 2012.
- Mayr, E. *What evolution is*, 2001. În Glessgen, Martin-Dietrich. *Lingvistica romanică. Domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”. 2014.
- Meillet, Antoine. apud. Coșeriu, Eugen *Politici lingvistice*. În Conferința Colocviulului Internațional de Științe ale Limbajului, ediția a VI-a, Suceava, 20 octombrie 2001. <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&printversion=1&n=2755>
- Montes, José Joaquín. *La definición de 'dialecto'*. În *Lingüística Española Actual*. 1988, X/1, p. 55-59. apud. Pons, Julien. *L'Articulation entre les conditionnements internes et externes en phonologie diachronique illustrée par l'évolution du phonétisme hispanique. Traité de phonologie diachronique*. Université Paris - Sorbonne. Ecole doctorale V. Concepts et langages, These 17 février 2007. <http://www.theses.paris-sorbonne.fr/thesepons.pdf>, vizitat la 27 februarie 2019
- Penny, Ralph. *Variation and change in Spanish*. Cambridge: Cambridge University Press. 2003.
- Plungyan, V. A. = Плунгян, В. А. *Почему языки такие разные, Популярная лингвистика*, Москва: АСТ-ПРЕСС. 2010.
- Ponce, Julien. *L'Articulation entre les conditionnements internes et externes en phonologie diachronique illustrée par l'évolution du phonétisme hispanique. Traité de phonologie diachronique*. Université Paris - Sorbonne. Ecole doctorale V. Concepts et langages, These 17 février 2007. <http://www.theses.paris-sorbonne.fr/thesepons.pdf>, vizitat la 27 februarie 2019.
- Turculeț, Adrian. *Dialectologie română*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”. 2002, p. 5.